

Baardwijk.

Den 7^{den} Augustus 1896 bezocht ik de gemeente Baardwijk. Omstreeks 4 uur (± een half uur later dan ik had moeten arriveren) kwam ik te Baardwijk aan, en werd ik in het netjes versierde Raadhuis ontvangen door den burgemeester met diens wethouders. - De deur van de Raadszaal moest open blijven, teneinde de liedertafel gelegenheid te geven, zich te doen hooren; toen alle weerkende leden van de liedertafel er goed en wel in den gang waren, hield de burgemeester een lange speech om mij welkom te heeten (de liedertafel kon hem nu ook hooren); zijn zesjarig zoontje gaf mij daarna een bouquet. - Hiervolgens zong de liedertafel een stukje; daarna verscheren de leden van den raad, de pastoor met zijn kapelaan, dominee van Buren (een broer van den burgemeester van Breeuven), M^r. Claeszen, griffier bij het kantongerecht te Waalwijk, en Breuer, hoofd der school. - Onze gesprekken liepen vooral over den veranderden waterstaatsstoestand te Baardwijk, in verband met de verlegging van den Aboasmond. - Ik heb de Heeren verweten, dat zij niet collectief met de andere betrokken waterschaps- en gemeentebesturen waren opgetreden, om hunne belangen gezamenlijk te behartigen. - Nu zij individueel ieder voor kleinere plaatselijke belangen waren opgetreden, hadden ze op den gang van zaken geen, of weinig invloed kunnen uitoefenen, omdat hunne stemmen te zwak waren geweest om gehoord te worden. -

In Baardwijk zijn veel schoenmakers; de wethouder van Helvoirt is schoenfabrikant, en heeft geen winkel, omdat hij zijn schoenmakers vrij wil laten. Hij beklagde zich over de scherpe concurrentie, welke hem werd aangedaan door de schoenfabrikanten uit Waalwijk, die tevens winkeliers waren (gedwongen winkelnering hielden (zie hierover meer onder „Waalwijk“)). Hij beweerde, dat hij, om dezelfde winst te maken als zijne collega's fabrikanten - winkeliers, ieder paar schoenen van tien tot 15 cent duurder moest verkoopen als zij. - Hij beweerde, dat de gedwongen winkelnering in

Baardwijk.

in Kaatsheuvel nog erger was dan in Waalwijk. — Omstreeks 5 1/2 uur verliet ik Baardwijk, om mij te begeven naar Drunen.

De administratie van den secretaris en die van den ontvanger gaf reden tot het mondeling maken van sommige bedenkingen.

Den 18 Mei 1900 bracht ik weder een bezoek aan Baardwijk; ^{ongeveer het einde der klakken)} omstreeks 9.15 op het station kon ik de vord ik daar den burgemeester met zijne beide welhouders. Ik vernam van hen, dat de schoenmakers drukwerk hadden; dat de gewone, thuiswerkende schoenmakers ± 75. — in de week verdienen; dat de menschen, die op de fabrieken werken meer een hooger weekloon maken; dat de gedwongen winkelnering nog welig tieret; dat zulks niet erg is voor hen, die hun vak uitstekend verstaan; want om deze in het werk te hebben wechten de werkgevers; als deze dus niet in den winkel van den patroon gaan willen, en daarom weggezonden worden, kunnen zij openaapen elders weder te recht. — Maar ongelukkig zijn die schoenmakers, die hun vak niet uitstekend verstaan; die zijn aan hun patroon verbonden; kunnen die van den patroon geen werk meer krijgen, dan zijn zij broodeloos, dan staart ze op straat rond te weten waartoe; die ongelukkigigen moeten in den winkel gaan van hun patroon, en zich alles laten welgevallen. —

Kapelaan van Doren (sinds enkele maanden pastoor van Maria polder, gemeente Drunen) was 1 1/2 jaar kapelaan te Baardwijk; hij had een open oog voor de noden en behoeften van den werkhuis; hij gaf zich geheel aan hem, hij offerde zich geheel voor hen op. Hij was uitstekend bekend met de bestanden te Baardwijk. Volgens hem zou, bij de gedwongen winkelnering, de patroon 100% verdienen behalve in het manufacturenvak; daar zou de winst van den patroon 120% zijn.

De schoenfabrikanten maken allen slechts een bepaald soort schoenen; zoo maakt de welhouder van Kleivink (die geen winkel houdt, en zijn werkvalle dus een

Baardwijk.

dewang op legh) uitsluitend mans schoenen; de knechts die voor hem werken, wonen meestal in Drunen en Elshout.

De schoenmakers te Baardwijk maken meestal uitsluitend vrouwenschoenen. — De menschen waren meestal in geheerde kamers; een beetje boerderij, een koe, een geit, een varken, een stukje aardappel land enz. hebben zij meestal niet. — Volgens B. en W. is dat beter; om een goet schoenmaker te zijn, moeten de menschen geen halve boer zijn; dan komt er van de schoenmakerij gewoonlijk niet veel terecht.

Op mijne audientie verscheen niemand, dan de oude dominee van Drunen; hij is reeds 58 jr dominee, waar van 12 jr in Baardwijk. Zijne parochie bestaakt uit hoogstens 100 zielen. — Hij namde zich zeer verdraagzaam, betreurde het, dat Katholiek en Protestant over en weer op een afstand bleef; dat hij den Pastoor nooit ontmoette.

Ik bezocht met B. en W. de openbare school, en woonde in de hoogste afdeling een pr leesles bij; het onderwijs beviel mij wel. — Het hoofd der school is verboden aan de normaalschool te Waalwijk, en verdient daar ± 7400; — hij zat in 1900 in de commissie welke de examens hulpatit lager onderwijs afneemt. De onderwijzer te Baardwijk heeft geen hoofddak; is gekend; is een, om te kunnen bestaan, buiten de schoolveren boekhouder in zake te Waalwijk. —

Sinds mijn vorig bezoch aan Baardwijk is daar een nieuwe Roomsche kerk gebouwd; ik ging die met B. en W. bekijken. De kerk staat nu nog kluisen aan deze huizen; kloofen den weg en de kerk straat de woning van den aafnemer de Kort; dat huis werd door de kerk gekocht, en zal opamand worden, na het overlijden van de echelieden de Kort. — Dan zal de kerk een sieraad zijn van de gemeente. — Welhouder heeft had pas een nieuwe con, ^{uitvoerbare sporen. heeft is ongetuurd en heeft wel getel.} ^{de indruk, dien de burgemeester mij geeft, is deze,} dat hij zich erg veel; de familie van Kleiph en heeft zitten sinds 150 jr in het bestuur van de gemeente; zij zijn samen verantwoord voor allerlei knevelijken; de vader van Jan heeft was 30 jr burgemeester van Baardwijk. — Burgemeester van Kleiph heeft fortuin te hebben; hij kent zijn zaken vrij wel; heeft

Baardwijk.

invloed in de gemeente, en meestal dien gearne get.,
dend. Ze vond hem wat arrogant.

Ontvanger boekt opbrengste van grasverpachting niet in
een hulpregister.

Den 26 Mei 1904 kwam ik weer in Baardwijk; denzelfden
dag bezocht ik nog Besoyen en hoorn op Zand.

Ziet zientaal gade landpraeem oelitermit; 10% gedwongen
huwelyken.

Afgedruide raadsleden worden gewoonlijk bij candidaatstel-
ling gekozen; bij vacaturen werd de beide laatste malen
bekeken niet getraakteerd; dienengevolge werd er ook
veel minder trouw gestemd.

In 1903 werd er een telefoonsluiting geopend. De zaak
markeert nog niet best, door dat de berichten nog steeds van
uit Waalwijk besteld worden, waardoor voor ieder bericht
25 cent bestelloon betaald moet worden, terwijl de bestelling
van uit Baardwijk gratis moet geschieden. Gemiddeld
komt er ruim een bericht per dag.

De gemeente heeft nooit uitgebreide bezittingen gehad. Ziet
overnaamste bezit is uitgegeven lange grond langs de Veldsteeg
naar Daeveren; alle jaren worden een pr. blaijs met uitge-
graven slootwade + kleinstmest gemaest.

De Protestanten hebben geen eigen begraafplaats. Zienne
lijken worden nu bijgezet op de algemeene begraafplaats. Een
belaastingverordening bestaat deswege niet.

De v. Gille uit Waalwijk is belast met de armenprochie; hij
krijgt daarvoor slechts 75; van het armenbestuur krijgt hij
niets. Men is over hem zeer tevreden.

De buizen van de waterleiding te Waalwijk zijn hier door de
hele gemeente heen gelegd. Tot nu toe nog maar eene aan-
sluiting. — De gemeente heeft 19 brandweerlieden, ad 40.- per
stuk; bij brand betaalt de gemeente 10.- per uur. —

Voer het woningonderzoek van wege de gezondheids com-
missie zal de burgemeester onderzoeken de gemeenten Waard-
wijk, Drenen en Elshout; een heel werk!

Politiedienst wordt verricht door een ouder veldwacht
400 + vrije woning), benevens een nachtwaker (een gevern

Baardwijk.

agent van politie uit Tilburg) die van de gemeente 250 +
vrije woning heeft, en van den polder 156 ontvangt.

Weinig schoolverruim; geen procesfen verbaal. — Onderwijs
in nuttige handwerken wordt in liefdehuis gegeven door eene
grieksinneerde zuster, op de zogenoemde naaikamer;
de gemeente betaalt daarvoor 60 5 jaars.

De tentoonstelling van Waalwijk in 1903 oefende een gun-
stigen invloed op de clevenenindustrie; de prijzen gingen
wel is waar niet naar boven, maar er is zekere belang naar
schoenen, dat de fabriekanten alle afnemers niet kunnen be-
dienen.

Alle Zondagen wordt er door 2 collectanten langs de lui-
zen gecollecteerd voor den armen. Na afreken van het collectan-
tenloon (2 x 30) blijft er dan 2,- of 10c per jaar
over.

In eene oude schoenfabriek werd door Gossens eene ma-
chine timmerfabriek opgericht; eerst was het Gossens
alleen; toen werd het Gossens en de Bath; en nu is het de
Bath alleen. — de Bath werkt meestal met vreemde tim-
merlieden; dese wonen grootendeels in Waalwijk.

Zlaewel er armen in Baardwijk zijn, wordt daar
gelukkig door niemand broods gebrek geleden. De schan-
makers "hoeren" niet, en enkel met een vachentje. — sinds
dat de qualiteit van het brood minder goed werd, wordt
er ongelyk veel meer vleesch gegeten. In 1903 werden twee
sleggruven geopend. — Er wordt nog veel gelidragd over
gedwongen winkelname.

Weltevader van Zilverst was ziek, en om die reden niet
verschenen; wethouder heeft was erg oud geworden. —

Medicatie verleend aan dominee Charles Kooyman,
een geschikte man om mee te praten. Zijne gemeente zal
125 zielen tellen.

Den 30 March 1904 kwam ik weer in Baardwijk; de
oude wethouders zijn overleden; daar zitten twee andere
oudjes op hunne plaats; Schreyer en van Beynen; ze
zijn ieder zeker 70 jr oud; — beide bakken van beaep.
Er wordt veel met draante gewerkt bij gemeenteraadsverkie-

Baardwijk.

zingen. Alle boeren gaan den raad uit, omdat ze niet wil-
len traakeren. Zelfs de helft van de leiers moest geen kiser
zijn; ze komen alleen voor draank en. en geven den kloerslag.

In leerbesteden, bij waterschaps besteed wordt niet getrak-
keerd; daarin hebben de boeren nog zitting.

De regeling met het belevan kantoor is nog steeds heel vroms,
men wettigelijk niet precies hoe het zit; soms werden berichten
van uit Wadewijk besteld, terwijl het kantoor te Baardwijk
open is.

Nog geen verordening op begraven op algemene begraaf-
plaats, welk een verordening zou alleen de protestanten treffen
omdat de Katholiken een bijzondere begraafplaats hebben.

De rijke protestanten worden echter binnen de enceinte
van hunne oude kerke begraven; een verordening zou dus
alleen voor de arme protestanten gelden, en van hen is toch
niets te halen.

Bij de woninginspectie vielen de woningen zeer veel
medel; slechts zeer enkele zoudten onbewoont hare matten ver-
klaard worden. Wel maken er vele kleine verbeteringen
— schoenmakers op privaten en derg. — aangebracht worden.

Voor water uit de waterleiding valt men nog niet veel: er
zijn geen 20 aansluitingen aan de waterleiding.

De geschiedenis van het oud-mannenhuus werd mij
als volgt verteld:

In 1544 vermaakte hies Wankersen, priester en oet-
vocaat aan het hof van keike, zijn huis te Baardwijk, bene-
vens zijn vaste goederen onder Baardwijk, Wadewijk,
Besoyen en Blunck aan den heer van Baardwijk.
In ~~dit~~ huis moesten 9 oude mannen verspleegt worden
door een meid; de heer van Baardwijk, in best in het
onderhoud van die oude lieden even voorzien.

In 1810 waren een gedeelte van de goederen onder Baard-
wijk, benevens alle goederen onder Blunck, Besoyen
en Wadewijk weg, terwijl de heer van Baardwijk
niets meer gaf voor het onderhoud dier oude lieden. Toen is
het huis — waarin de stichting gevestigd was — verhuurd
en werden de oude lieden besteed.

Omstreeks 1840 hebben Burgemeester Hoff en Pastur

Baardwijk.

Waxelmans den toenmaligen heer van Baardwijk
— den Baron d'Overschiel — bevocht, en van hem
ongeveer f9000 losgekregen, waarmede hij zijne ver-
plichtingen tegenover de stichting uitlocht. Dat geld
werd op het Epraatbaek geplaatst, en met medeuten van
lf. S. werd er een bestuur ingesteld: de burgemeester, de
pastor en de gemeente ontvingen. Jaarlijks wordt reke-
ning en verantwoording aan den Raad gedaan: art. 2
titel van de armenswet.

In 1810 is het oude gebouw, dat verhuurd werd, afge-
broken; waar het gestaan had werd een liefdehuus ge-
sticht; in het liefdehuus worden thans voor rekening van
de fondsen van het oud-mannenhuus (± f300) drie of
vier oude mannen besteed.

Door den invloed van de bestaande verenigingen
is aan de gedwongen winkelvering vrij wel een einde
gemaakt.

De Paulus vereniging heeft een spaarhuus opge-
richt; ik heb W. en W. op het gewaagde daarvan ge-
wen, en hen geraaden, te trachten te bevorderen, dat men
die spaarhuus opheft, en de menschen naar de Rijkse
post spaarbank zendt.

Boven de deur van de Raadszaal liet de bur-
gemeester in een open vak drie wapens schilderen:
in midden het wapen van Besoyen, rechts het fami-
liewapen van v. Deyst en links het familiewapen van
Hoff, twee families, die bewelings sinds ruim 100
jaren aan het hof van Baardwijk stonden.

Den 3 April 1911 kwam ik weer in Baardwijk; dien dag
bezoekt ik ook nog Besoyen en Drunen. Per trein tot Besoyen
sche steeg; later per trein van Drunen terug naar 's Bosch.
Lijmenveldwachter Gammers kan niet aan zijn tractement
leven; vraeg overplaatsing naar Vught. Verder kwam er
niemand der audientie! —

Gemeente gaat in zielentol sterk achteruit: eens deels door
dat kanaal 's Bosch. Drongelen gereed kwam, waardoor
de keelen met poldermullers een verdwenen; — anderdeels

Baardwijk.

door het faillissement van eenige schoenmakersbazen, waar door vele schoenmakers werkloos werden, en naar elders verbraken.

Men krijgt gas en water uit Waalwijk; van het water wordt niet veel gebruikt; alleen de nieuw gebouwde woningen moeten aansluiten.

N. en W. wezen, de spoorweghalte Waardwijk te verlieten; daarover is een correspondentie met de directie der S. S. gaande; men vraagt mijne hulp, als ik er iets van doen kan.

Het bestuur van het Oud-blauwenhuis beheert de fondsen en wijst de menschen aan, die, op kosten der stichting, verpleegd worden in het gasthuis. Burgemeester van Gleyt bewaart de fondsen.

De registers van den burgerlijken stand zijn voor $\text{fl } 1000$ tegen brandschade verzekerd, om, wanneer ze door brand moeten te niet gaan, de dubbel van de Veebank te kunnen laten capieren.

Naar de burgemeester mij mededeelde zullen er binnenkort heel wat woningen onbewoond aan verlaard worden.

Burgemeester van Gleyt zit in het bestuur van de Vlaamse bank, gevestigd te 's Bosch in de Klinkhamerstraat; naar ik van hem begreep, doet die bank nog geene byzonder uitbreidingen, en kan zij geen hooger credit geven dan $\text{fl } 2000$; van enigzins uitgestrekte handels zaken is zij dus niet ingericht.

Een zekere Cornelis van Gelder, iemand die niet lezen of schrijven kan, drijft een uitgebreide handel in koeien en paardenhuiden, en in konijnenvellen; hij heeft bovendien een exportbedrijf van konijnen voor de Londensche markt, gaat daarvoor tweemaaldelijk naar Londen; hij zou ik een en ander jaarlijks wel voor een ton omzetten.

Wethouder Schrijver is een eerzame bolide met eigenaardige opvallingen; niet tegenstaande de analyses van de gezondheids Commissie voortdurend aanhouden, dat het drinkwater in Waardwijk bespald schadelijk voor de gezondheid en slecht is, meent hij, dat zelfs niet juist kan zijn, omdat er in Waardwijk nog al enkele goede menschen wonen, van wie er dit jaar zelfs eenen

Baardwijk.

goeden bruijloft vonden! Wethouder Bullenslijken vrij geschikte schoenmakersbazen, werkende met ongeveer vijftig menschen; ik meen, dat hij een mechanische schoenfabriek drijft.

Den 22 Mei 1916 berocht ik per auto van uit den Bosch de gemeenten Waardwijk en Besoijen.

In Waardwijk werd ik als wethouder de Heeren Bullensen en Werkers, geschikte menschen om mee te praten, beiden schoenfabrikant.

Ons gesprek liep vooral over de schoenindustrie; de verhouding tuschen patroon en werkmans zijn nog zeer gespannen. Werkers voelt blijbaar meer voor de organisatie van het werkvolk dan Bullens. Maar zover is zeker, dat de goede verhouding tuschen patroon en werkmans geheel verstoord is.

De malaise in de schoenindustrie is gevolgd door een tijdperk van groeten bloei. De loonen liepen hoog op; een gewoon schoenmaker verdient thans $\text{fl } 12$ = 30% meer, dan in Januari 1915; de meisjes ver. dienen $\text{fl } 8$ = 100% meer. — Gespaard wordt ik niet; er wordt goed van geleeft.

De industrie is, doornooit het vrouwen schoenen betreft, geheel veranderd; vroeger moesten het sterke schoenen zijn; thans maken er mooie luscie schoenen gemaakt; de modellen veranderen wel twee maal in het jaar. — Men schreef deze ommekeer in de vraag naar vrouwen schoenen toe aan de Belgische vlechtelingen; deze zijn allen op mooie schoenen gesteld en hebben hare Hollandse zusters in die richting mede geslept. — De vrouwen schoenen brengen thans den fabrikant $\text{fl } 8$ tot $\text{fl } 10$ op.

In het belang van zijn zaak richtte Werkers met nog een paar fabrikanten in Waardwijk een provisorium op om electriciteit te hebben, het dat de Provincie stroom kan leveren.

Bij raadsverkiezingen wordt niet meer met drank

Baardwijk.

gewenkt: krachtens politieverordening blijven de herbergen thans gesloten talsdod de verkiesing afge-
loopen is

Den 26 Augustus 1920 kwam ik weer in Baard-
wijk. De gemeenteraadsverkiezing van 1919 bracht
vijf nieuwe raadsleden, een anderen wethouder.

In de raadsveroordeelingen houden de vijf - allen
arbeiders - zich aan de vooraf gemaakte afspraak;
het gaat er overigens vrij ordelijk toe.

Ook hier bestaat woningnood; plannen, dat een
bouwvoorloopig van 14 woningen zijn ter goedkeu-
ring bij Gedeep. St. A.

ƒ 0.000 hoofd. omslag; percentage 5%. - Komt van
90% uit bedrijf, voor 10% uit verbruiken. - Gemeente
heeft ƒ 5000. - schuld en ƒ 35.000 crisis schuld. Dit
laatste bedrag is exorbitant hoog; in Besoijen, waar
de goede distributie zoo goed was, dat die in de
conkant aan andere gemeenten ten voorbeeld werd
gesteld, kostte de distributie slechts 14 en 15 mille,
terwijl de bevolking 1806 zielen bedraagt, tegen
1690 in Baardwijk. - Waterbeheer - om open erger
vooral te bezorgen - van v. Blyst, die een omzoge-
lijke en onbegrijpelijke afrekening deed, en alle
bijlagen ook maakte.

De leden der brandweer (8 in getal) krijgen het
eerste uur ƒ 1.50; ieder volgend uur ƒ 1. - Kruis
op de waterleiding.

Er staat in Baardwijk een oude gemeentelijke
kerkloren; de klokken hangen er nog in. Gemeente
heeft die willen verkoopen; daarop hebben de Pro.
bestanden hun verzet in den klag gewonnen. Ze
wilden die klokken behouden, op dat er geleid
zou kunnen worden bij een Protestantische begra-
feris; ze hebben zelfs van hun kerken klokken.

Voor nijverpleging zorgen twee gescheiden
zusters van het Katholieke Arbeiderskennis te
Waalwijk.

Baardwijk.

Wethouder Dankers - wethouder Vrol was afwezig -
wil niets weten van een vereniging van Baardwijk met
Waalwijk. Het schijnt, dat niet iedereen er zoo over denkt;
wethouder de gemeente ontvanger Schenk bleek een groot
voorzitter van die vereniging.

De schoenindustrie gaat weer wat beter, door dat
de import uit België en Frankrijk sterk vermindert;
het buitenlandsche fabricaat is inseliede. Er loopen
nog 3 schoenmakers ledig.

De schoenmakers hebben het collectief arbeidscontract
tegen 1 September opgezegd; de patroons willen geen
nieuw contract sluiten, tenzij daarin een bepaling
omkrent een minimum arbeidsprestatief (shullock)
wordt opgenomen. Vergeliken met 1914 is de arbeidspre-
statie met 40% vermindert. - Zonder die bepaling
kan men niet concurreeren, en is de Nederlandsche
schoenmakerij hen doode opgeschreven.

Voor de electriciteit komt er een distributie van uit
Waalwijk, voor de drie gemeenten Besoijen, Waalwijk
en Besoijen. De bouw van het distributienet is aan-
besteed aan de firma Hijnster te Amsterdam.

De mandenmakerij is stop gezet; de mandenma-
kers gaan weer naar Vlijmen terug; - de fabriek
van hien meubelen gaat goed.

Wethouder Dankers - groot fabrikant van lusse
schoenwerk - maakte een aangenomen indruk.

Burgemeester - secretaris de Gaeij viel niet mede;
vooral op het werk der secretarie vielen vele aan-
merkingen.